

УДК 330.341.1

С.Ф. ЛИСЕНКО, к.е.н., професор, ХСЕІ, Харків

А.В. КОСЕНКО, к.е.н., ст. викладач, НТУ «ХП», Харків

О.В. ЛАТИШЕВА, магістр, НТУ «ХП», Харків

М.О. ЛІСОВЕЦЬ, магістр, НТУ «ХП», Харків

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В роботі проведено аналіз сучасного стану інноваційної діяльності підприємств України, наукової діяльності та процесів управління функціонуванням підприємств.

The analysis of the modern state of innovative activity of enterprises of Ukraine, scientific activity and processes of management functioning of enterprises is in-process conducted.

Ключові слова: аналіз, інновації, конкурентоздатність, наукові кадри, управління.

Вступ. Негативні процеси, що спостерігаються в економіці країни, обумовлені багатьма факторами соціально-економічного та політичного розвитку держави, які ускладнюють роботу структурних одиниць, перешкоджають раціоналізації виробничих процесів, наукової діяльності, процесів управління функціонуванням підприємств.

На протязі довгих років у силу свого економічного та геополітичного положення Україна розвивалася шляхом визначення пріоритетних напрямків виключно державою, що неминуче привело до розбалансування господарства. Зараз виробничий апарат промисловості та її галузей характеризується наявністю великої кількості застарілого і зношеного технологічного обладнання, відбувається його абсолютне скорочення.

Постановка завдання. Проаналізувати розвиток підприємств промисловості України за період формування ринкової економіки.

Методологія. Теоретичну і методологічну основу дослідження складають наукові праці і методичні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних вчених в сфері інноваційної діяльності, економіки знань, статистичні данні. В процесі дослідження були використані загальнонаукові методи аналізу і синтезу, міжсистемного підходу, спостереження, порівняння, узагальнення, абстрагування і формалізації.

Результати дослідження. Проаналізувавши розвиток підприємств промисловості України за період формування ринкової економіки, можна констатувати, що наряду з позитивними змінами спостерігався також ряд

негативних змін. Підтвердженням тому можуть бути результати діяльності суб'єктів економіки України в 2008 році, де в порівнянні з попереднім 2007 роком є досить суттєві зміни обсягів промислового виробництва і не в кращу сторону, що наглядно показано нами на рис. 1. Вийти з економічної кризи можливо лише за умови реалізації державної політики, спрямованої на розвиток інноваційних моделей економічного зростання. Сьогодні внаслідок зношення основних виробничих фондів складається ситуація, яка потребує прийняття певного рішення: або зберегти існуючі фонди, що потягне за собою додаткові витрати, пов'язані з їх відновленням та обслуговуванням, або замінити цей застарілий виробничий ресурс новим.

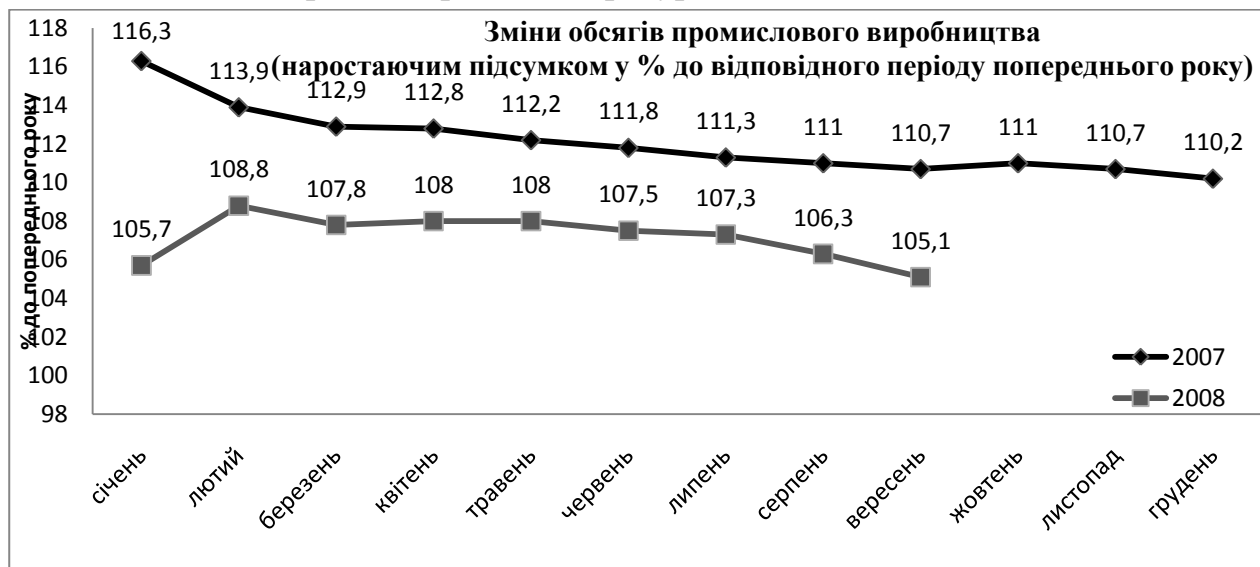

Рис. 1 – Динаміка обсягів промислового виробництва в Україні

Україна входить до групи країн, які знаходяться у „початкової” стадії розвитку, коли джерелами конкурентоспроможності являються або сировина, або дешева некваліфікована робоча сила. На сучасному етапі розвитку промисловості інвестиції не покривають зносу основного капіталу. Вибуття застарілих промислово-виробничих основних фондів відбувалось більш повільними темпами, ніж введення нових, що є свідченням екстенсивного характеру розвитку матеріально-технічної бази. Негативною динамікою характеризується коефіцієнт використання потужностей.

В оприлюдненому на Всесвітньому економічному форумі «Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2006-2007» Україна за показником «розвиток бізнес-процесів» знаходиться на 76 місці, а за показником «інновації» – на 73 місці з 117 можливих. Причиною є здобуття більш високих позицій, ніж були раніше, іншими країнами. Висновок напрашується сам собою – Україна залишається країною з надзвичайно високою інертністю на тільки у генерації, а й у використанні запозичених інновацій, в той час, як підтримка

інноваційних процесів стає метою і нормою розвитку для інших країн [1].

Формування споживчого ринку в Україні вимагає випуску високо конкурентної продукції, яка повною мірою відповідає платоспроможному попиту населення. Вирішення цих питань, нарощування обсягів виробництва товарів народного споживання дозволить підвищити надходження до бюджету, стимулювати приток грошових коштів населення в економіку країни. Скорочення обсягів виробництва товарів народного споживання протягом тривалої економічної кризи в Україні неможливо повністю компенсувати внаслідок втрати більшої частини зовнішніх ринків, але наповнення внутрішнього ринку країни є реальним завданням. Для його розв'язання суб'єкти економіки повинні паралельно вирішувати декілька завдань: скорочувати відставання у науково-технічній сфері, забезпечувати відповідні темпи розвитку науки, здійснювати технологічний прорив. Тобто, щоб вивести економіку країни з кризового стану необхідно направити розвиток підприємств до інноваційного шляху та формування науково-технічного потенціалу.

Витрачання коштів на розвиток підприємств без інноваційної направленості приводить лише до відтворення застарілих технологій, що перешкоджає розвитку економіки галузей промисловості. Інноваційна діяльність на сучасному етапі стає одним з найважливіших чинників економічного росту, конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Вона здатна з'явитися потужним важелем, який допоможе подолати спад в економіці, забезпечити її структурну перебудову, наситити ринок різноманітною конкурентоспроможною продукцією. Вона повинна забезпечити збільшення валового внутрішнього продукту за рахунок освоєння виробництва принципово нових видів продукції та технологій, а також поширення на цьому ґрунті ринків збиту вітчизняних товарів.

Поки що основні витрати підприємств в інноваційній сфері приходяться на придбання машин та обладнання, проведенню досліджень відводиться значно менше уваги (рис. 2). У 2007 році на дослідження та розробки було відведено лише 9,1% від загальної суми на інновації, в порівнянні, на придбання машин та обладнання – 68,9%.

Рік	сума витра тна	У тому числі за напрямками				
		ен ня і	но ви х	дл я вп	ня по в' яз ан	ви тр

	млн грн.					
2000	1760,1	266,2	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	1979,4	171,4	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	3018,3	270,1	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	3059,8	312,9	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	4534,6	445,3	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	6160,0	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	10850,9	986,5	328,4	X	7471,1	2064,9

¹ з 2007 року показник віднесено до інших витрат

Рис. 2 – Динаміка структури інноваційних витрат по напрямкам

Незначний попит вітчизняної промисловості на технологічні інновації, в основному радикальні, є на наш погляд, однією з головних причин нерозвиненості внутрішнього ринку технологій, яка негативно впливає на положення наукових і проектно-конструкторських організацій і значним чином гальмує розвиток підприємницької діяльності в науково-технологічній сфері. В результаті впливу вказаних факторів в промисловому комплексі України, в тому числі і в Харківській області, склалася певна перебудова „навпаки”, тобто в сторону домінування низько технологічних, енергомістких, екологічно шкідливих виробництв.

Показники інноваційної активності господарського комплексу Харківської області свідчать про наступне. Традиційні лідери промисловості „Харківський підшипниковий завод „ХАРП”, Харківський механічний завод „ФЕД”, „Точмедприлад”, „Балцем”, „Укрелектромаш” – всі мають і реалізують інноваційні проекти. Навіть „Харківський тракторний завод „ХТЗ” після приходу російського інвестора і власника – групи „автогаз”, створює в Казахстані виробництво гусеничних тракторів „ХТЗ-181” [2].

За 2007 рік підприємства Харківської області освоїли 175 інноваційних видів продукції, з яких 74 – машини, обладнання, прилади, апарати і т.п. Серед цих видів, як і в минулі роки, з великою перевагою домінує продукція машинобудування (98,6% загальної кількості введених в дію машин та обладнання), з них, в свою чергу, 64,4% складає інноваційна продукція підприємств – виробників

електричного, електронного і оптичного обладнання, 19,2% - підприємств по виробництву транспортних засобів та обладнання. Показовим є той факт, що з усіх освоєних інноваційних видів машин та обладнання 47% приходить тільки на три підприємства: ДП „Завод Електротяжмаш”, Харківський державний приладобудівний завод ім.Т.Г.Шевченко і філіал державного науково-виробничого підприємства „Комунар” [2].

Промислові підприємства області приділяли також належну увагу технологічним інноваціям, тобто значним змінам в технології, виробничому обладнанні та програмному забезпеченні, які значним чином впливають на зниження собівартості виробництва або витрат на доставку продукції, підвищення її якості. На протязі 2007 року введено в дію 96 нових технологічних процесів, з яких 44 маловідходні та ресурсозберігаючі (в 2006 р. Відповідно 116 і 65 процесів). Найбільш активно технологічними інноваціями займалися на підприємствах машинобудування (47 процесів), по виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (19 процесів), а також – хімічній і нафтохімічній промисловості – 11 процесів. Серед них ВАТ „Світло шахтаря”, ВАТ „Електромашини”, ЗАТ „Харківський плитковий завод”, „Харківський машинобудівний завод „ФЕД”, ООО „Техноком” та ін. [2]. Разом з тим, в 2007 році кількість промислових підприємств області, які займалися інноваційною діяльністю, склала лише 9,6% від загальноукраїнських показників (в 2006 р. – 12,8%). Їм належить кожний чотирнадцятий новий технологічний процес, впроваджений в Україні, а також почти 7% освоєних інноваційних видів продукції (в 2006р. – відповідно 10,1 та 5,7%) [2].

В 2007 р. в промисловості області різними видами інноваційної діяльності займалося 142 підприємства, що складає 18,0% загальної кількості підприємств. Це на 3,8% перевищує відповідний показник по Україні в цілому, який в середньому складає 14,2%. Відмітимо, що в розвинутих країнах Заходу цей показник складає 50-60% загальної кількості підприємств [2].

Інноваційні витрати підприємств Харківської області склали в 2007 році 277,5 млн грн., або всього 2,6% від загальноукраїнського показника, що значно менше суми витрат в 2006 р. (347,5 млн грн., або 20,2%). При цьому власні кошти підприємств-інноваторів не тільки продовжують домінувати в структурі фінансування інновацій, але й остаються вирішальним джерелом фінансування інноваційних проектів. Їх доля складає 64,3% всіх фінансових надходжень на проведення інноваційної діяльності (в 2006р. -89,7%, в 2005р. – 91,4%). За рахунок кредитів було забезпечено більше 25% фінансових потреб (в 2006р.- 7,7%). Така динаміка свідчить про намагання виробничої сфери області

адаптуватися до сучасних ринкових умов з допомогою альтернативних джерел фінансування інноваційних витрат. Дещо виросла і доля коштів державного бюджету - 8,1% проти 1,3% в 2006р. Фінансові надходження від інвесторів досить незначні – 1,8% проти 0,7 % в 2006 р., що також є незначною сумою для впливу на динаміку інноваційних процесів в регіоні [2].

При цьому, як свідчать дані з інноваційної активності підприємств, основні витрати приходяться на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 62,5 %. Власним науковим розробкам керівники підприємств приділяють значно менше уваги. Проблема міститься в тому, що не кожна наукова розробка має бути впроваджена в роботу підприємства одразу ж. Достатньо довго іноді необхідно чекати прибутку від введення інновацій. Не кожне підприємство здатне вкладати кошти іноді в ризикові проекти.

Тому, розглядаючи подальший розвиток підприємств галузі, можна прогнозувати, що активізація інноваційних процесів здатна привести до зростання питомої ваги імпорту технологій, що в подальшому може викликати зміни на макроекономічному рівні. Тобто, імпорт технологій супроводжується також імпортом матеріально-технічних складових. Це обов'язково потребує імпорту обладнання, матеріалів, запасних частин для забезпечення практичного використання імпортованих технологій в той час, як державна інноваційна політика повинна бути націлена на розробку та вдосконалення нормативно-правового забезпечення вітчизняної інноваційної діяльності, механізмів її стимулювання, систематизації нововведень і перетворень, захисту інтелектуальної власності та визначення її ролі в системі економічного розвитку країни.

В 2007 році обсяг реалізованої в Харківській області інноваційної продукції склав 1882,3 млн грн., або 6,2% загального обсягу реалізованої в продукції (в середньому по Україні ці показники складають 40188,0 млн грн., або 6,7%) [2].

Порівняльна характеристика окремих показників інноваційної діяльності України і Харківської області в 2007 році наведена в табл. 1.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика показників інноваційної діяльності України і Харківської області в 2007 році

Показники	Україна	Харківська область	
		Всього	в %%
Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю в промисловості	1472	142	9,6
Загальний обсяг інноваційних витрат, млн грн.	10850,9	277,5	2,6
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн.	40188,0	1882,3	4,7

Реалізовано за межі України, млн грн..	14666,6	289,2	2,0
--	---------	-------	-----

Одним з шляхів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва повинно стати просування продукції української промисловості на міжнародні ринки збуту.

Поки що основна частина експорту промислової продукції України припадає на Росію, країни СНД, Азії. Головна конкурентна перевага нашої продукції – її низька ціна, а продаж можливий, тому що в цих країнах нижчі стандарти якості, вимоги до безпеки та екологічності товарів, ніж у розвинених країнах. За показниками 2008 року Україна може втратити і ці позиції.

Країни з розвинутою економікою вже давно знайшли ефективний механізм підтримки зв'язку «виробництво - наукові дослідження». Науковий потенціал цих країн сприймається як вирішальний фактор у забезпеченні економічного прогресу. Наприклад, у розвинених країнах компанії прагнуть на довгий час забезпечити собі позиції лідерів, створюючи умови для розвитку і збереження інтелектуального капіталу. Кожна країна по-своєму вирішує це питання. Деякі країни створюють умови щодо розвитку творчої ініціативи співробітників, інші - купуючи патенти і ноу-хау, технологічні знання. Деякі корпорації вважають економічно вигідним розміщувати свої замовлення на НДДКР у інших країнах. Але ж ставка у всіх випадках робиться на потенціал наукових відкриттів і нових технічних можливостей. Встановлено, що підприємства країн ЄС, які не використовують інтелектуальний капітал, отримують в середньому 14% прибутку, які використовують його час від часу – 39%, а ті, що виключно на цьому ґрунтують свою роботу отримують до 61% прибутку.

Україна поки що не в змозі подібним чином підходити до рішення проблем розвитку економіки. Вирішення цих питань на підприємствах передбачає поліпшення традиційних, а також застосування нових організаційних форм, економічних методів і стимулів, спрямованих на підвищення економічної ефективності діяльності.

Ефективне використання економічних ресурсів на підприємствах залежить від раціональної організації системи управління матеріальними і трудовими та, особливо, інтелектуальними ресурсами (розумовою працею персоналу та працівників). У зв'язку з цим виникає питання щодо зміни підходів до використання кадрів. Керівництво підприємств повинно виявляти мотивуючі чинники щодо підтримання творчої ділової атмосфери, здійснювати пошук і стимулювання творчих осіб, активна діяльність яких сприяє швидкому й ефективному впровадженню нововведень.

Таблиця 2 – Наукові кадри та кількість організацій, які виконують НДДКР

Роки	Кількість організацій	Чисельність науковців	Обсяг виконаних робіт у фактичних цінах	%% обсягу виконаних робіт у ВВП
2000	1490	120773	1978,4	1,16
2001	1479	113341	2275,0	1,11
2002	1477	107447	2496,8	1,11
2003	1487	104841	3319,8	1,24
2004	1505	106603	4112,4	1,19
2005	1510	105512	4818,6	1,09
2006*	1452	100245	5354,6	0,98
2007*	1404	96820	6700,7	0,93

*починаючи з 2006р. не звітують організації, які виконували лише науково-технічні послуги

Простежується тенденція повільного збільшення організацій, націлених на інноваційний розвиток. Негативним чинником є також те, що спостерігається щорічне скорочення чисельності наукових працівників в економіці України (рис.3). Негативний вплив на розвиток економіки оказує дуже невелика частка виконаних науково-технічних робіт у загальному обсязі ВВП. До того ж питома вага обсягу НДДКР із кожним роком зменшується. Це свідчить про екстенсивний шлях розвитку економіки, що значно знижує загальний рівень конкурентоспроможності країни [1].

Організація і кадрове забезпечення інноваційної діяльності мають вирішальне значення для успішного здійснення інноваційної діяльності підприємства і управління інноваціями, однак не існує універсальної схеми для організації інноваційної діяльності.

Відтворення інтелектуального капіталу може здійснюватися шляхом раціонально організованої кадрової політики, що мотивує персонал до самопідготовки з метою якісного виконання задач підприємства, сприяє зростанню рівня кваліфікації персоналу, удосконаленню його досвіду та навичок. Завдяки організації внутрішній підготовці збільшується продуктивність праці персоналу, зростає якість і цінність інтелектуальних ресурсів та збільшується вартість внутрішньо створеного гудвілу підприємства.

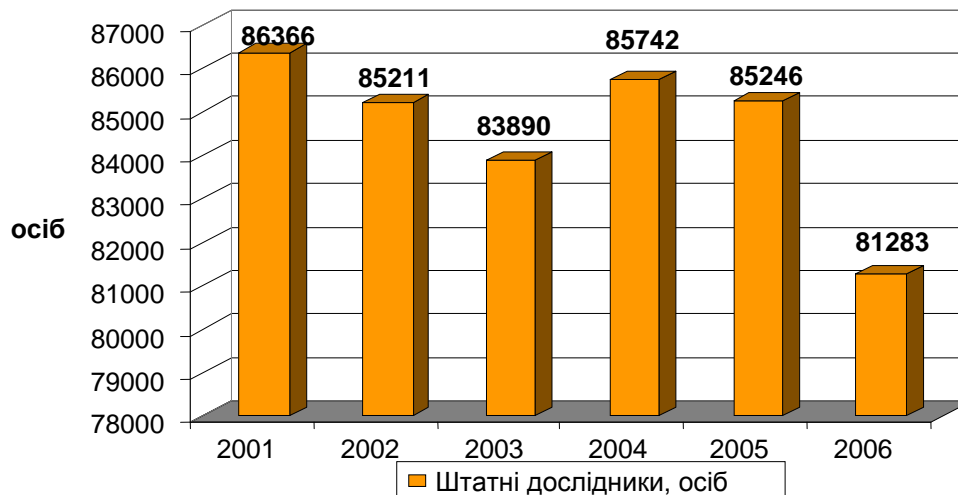

Рис.3 – Динаміка кадрового потенціалу вітчизняної науки (штатні дослідники) протягом 2001-2006 років

Одне з умов конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників - підвищення загальноосвітнього й професійного рівня робочої сили країни. Україні загрожує небезпека втрати цієї важливої конкурентної переваги, у тому числі й в області підготовки висококваліфікованих робочих кадрів. Ця ситуація доповнюється тенденцією зниження вартості робочої сили.

Науковий персонал може працювати продуктивно тільки за умови забезпечення високого рівня технічної оснащеності та фондоозброєності. Головними причинами незадовільного стану матеріально-технічного та інформаційного забезпечення науки є зменшення фінансування за рахунок держбюджету і відсутність вільних коштів у самих наукових організацій та промислових підприємств. Внаслідок цього оснащеність науки матеріально-технічними засобами вкрай низка.

Висновки Таким чином, хоча на протязі трьох останніх років і спостерігається позитивна динаміка інвестиційної діяльності в Харківській області, вкладення інвестицій в основний капітал промислових підприємств є нестабільними. Підприємства і організації промислового комплексу, як і раніше, розраховують в першу чергу на власні кошти, тобто механізми запуску інноваційної хвилі не розроблені і не задіяні. Вказані нами тенденції показують сповзання економіки країни на периферію сучасного світового господарства. Все це свідчить про те, що в умовах відкритої економіки більшість регіональних виробництв з високим рівнем технологічного забезпечення не відповідають по багатьох параметрам світовому рівню і тому не можуть розглядатися в найближчій перспективі як об'єкти для серйозних інвестицій. В органах влади всіх рівнів до цього часу розповсюджена помилкова думка про те, що ефективна

науково-освітня сфера – це гарантія інноваційного розвитку економіки і тому якраз вона і потребує дієвої державної підтримки. Досвід показує, що якраз все здійснюється навпаки: ефективне стимулювання наукомісткого виробництва державою створює попит на нові технології, забезпечує збільшення зацікавленості бізнесу до сфери НДДКР і активізує цю сферу. Якщо ж в країні немає стимулу розвивати високотехнологічні виробництва, то наука такої країни буде своїми результатами допомагати розвиватися іншим державам.

Список літератури: 1. Романчик Т.В. Оцінка сучасного стану інноваційної діяльності підприємств України// Вестник НТУ «ХПІ» «Технический прогресс и эффективность производства» .- 2008.- №08.- С.87-94. 2. Матюшенко И. Проблемы инновационного развития Украины на современном этапе / И. Матюшенко, Е. Федоренко // Економіка. Фінанси. Право.- 2002.- №3.- С. 11-12.

Подано до редакції 18.02.2010